

ТАҚРИЗ

ба автореферати номзодии Ҳайдарова Бисаноат Умаровна дар мавзӯи “Анъанаҳои адабиёти классикии форсии тоҷикӣ дар осори Мирзо Шӯҳии Хучандӣ”

Омӯзишҳо собит кардааст, ки адабиёти асри XVIII бо вучуди баъзе заифӣҳо аз адабиёти асримӣнагии форсу тоҷик, бо баъзе хусусиятҳои аз ҷумла, падидаҳои ҷараёнҳои адабӣ дар заминаи хавзаҳои адабӣ, ривҷи маҳфилҳои суҳанварон, таҳаввули жанрҳои адабӣ давоми мантиқии адабиёти асримӣнагии тоҷик будани адабиёти ин асрро собит мекунад, аз лиҳози мавзӯву мундариҷа, падидаҳои ҳунари, шева ва услуб адабиёти ин давра заминаҳои қавиро дар густариши минбаъдаи суҳанвариву суҳансанҷии форсу тоҷик гузоштааст. Дар асри XVIII адабиёт дар маҷрои ҳосаи худ бо инъикоси воқеаҳои замон, ғирӯдор, бурду бохт ва монанди инҳо пеш мерафт. Омӯзиши осори шоирони ин давра на танҳо ифодагари воқеаҳои замон, масъалаҳои муҳраи рӯз, балки баёнгари рушди ҳунари ва адабиёт дар асри мазкур мебошад.

Дар асри мазкур силсилаи зиёди суҳанварон фаъолият намудаанд. Аз нигоҳи аносирӣ шакли шеър падидаҳои ҳунари ё эҷодиро дар ин аҳд наметавон интизор шуд. Жанрҳои анъанавӣ чун ғазал, маснавӣ, рубоӣ бештар рӯи қор омаданд ва ғазал мавриди таваҷҷӯҳи шоирон қарор дошт. Танҳо дар эҷоди маснавӣ суҳанварони ин аҳд ба мавзӯҳои тоза рӯи оварданд, ки онҳо низ ҷанбаи иҷтимоӣ доштанд.

Кӯшиши диссертант дар он аст, ки бори аввал дар адабиётшиносии тоҷик рӯзгор ва осори Мирзо Шӯҳии Хучандӣ аз назари сабаку услуб ва ҳунари шоир бо назардошти манбаъҳои нави илмиву таърихӣ ба риштаи таҳқиқ кашида шудааст. Рисола метавонад ҳамчун маводи муътамад ва мустанади барои таҳияи осори илмӣ-таҳқиқотии марбут ба садаи XVIII ба қор равад.

Ҷои ба қайд аст, ки диссертант равиши муқоисавӣ-таҳлилӣ ба қор бурда, дар баробари қорбандии усули мазкур равиши тавсифӣ ва омӯрӣ

низ мавриди истифода қарор додааст. Ҳамзамон, аз усули таҳқиқи олимони ватаниву хориҷӣ, монанди Садриддин Айнӣ, Эдуард Браун, Евгений Эдуардович Бертелс, Аҳмад Гулчини Маъонӣ, Парвиз Нотили Хонларӣ, Саидризои Нақавӣ, Абдулхусайни Зарринкӯб, Абдулғанӣ Мирзоев, Иосиф Брагинский, Расул Ҳодизода, Баҳром Сирус, Носирҷон Маъсумӣ, Садри Саъдиев, Саҳобиддин Сиддиқ, Султонмурод Воҳидов, Субҳон Амиркулов, Абдулманнон Насриддинов, Мирзо Муллоаҳмад, Усмон Каримов, Эргашалӣ Шодиев, Саъдулло Асадуллоев истифода бурда шудааст.

Муаллифи диссертатсия умдатарин масъалаҳои омӯхтанашудаи рӯзгор ва осори Мирзо Шӯҳии Хучандиро дар асоси сарчашмаҳои дасти аввал, аз ҷумла ду нусхаи хаттии девони шоир мавриди пажӯҳиш қарор дода, саҳву хатоҳои дар ин самт эҷодшударо ба ислоҳ оварда, ҷойгоҳи шоирро дар адабиёти асри XVIII тоҷик таъйин кардааст.

Осори Мирзо Шӯҳии Хучандӣ аз лиҳози мавзӯву мундариҷа бою рангин буда, ашъори ошиқона ва орифонаи ӯ бахши аъзами мероси адабии ӯро ташкил медиҳад. Дар эҷоди ин гуна ашъор, муаллиф андешаҳои нозук ва мӯшикофоноро, ки аз табъи равонаш сарчашма мегирад, ба маърази намоиш мегузорад. Мавзӯи ишқ ва ошиқӣ, ки мавзӯи ҷовидонии адабиёт мебошад, дар шеъри Мирзо Шӯҳии Хучандӣ бештар аз мавзӯоти дигар мақом пайдо кардааст. Шоир қаҳрамони лирикии худро ба сурати гуногун ҷилва дода, ниҳоят ифтихор мекунад, ки ӯ ошиқ аст. Ҳарчанд мавзӯи ишқу ошиқӣ дар ашъори Шӯҳии Хучандӣ сарчашма аз адабиёти пешин мегирад, вале образҳои анъанавии адабиёт дар шеъри ошиқонаи ӯ ба тариқи тоза ифода ёфтаанд ва маъниҳои нав ба нави шоир аз ҷустуҷӯҳои тозаи Шӯҳии Хучандӣ дарак медиҳад.

Образҳои адабии ашъори шоир низ чун Фарҳоди Кӯҳкан, Юсуфи Мисрӣ, Лайливу Мачнун, Фарҳоду Ширин ҳарчанд тайи ҳазорсолаҳо образҳои марказии адабиёти куҳанбунёди мо қарор дорад, вале Шӯҳии

Хучандӣ дар мазмунсозиву маънипардозӣ тозагиҳои эҷодиро ба роҳ мондааст.

Мирзо Шӯҳии Хучандӣ ҳарчанд аз аҳли тасаввуф ва ирфон набуд, вале зери таъсиру нуфузи суҳанвароне, чун Ҷалолиддини Румӣ, Саноиву Аттор ва дигарон оҳангҳои тасаввуфӣ ва ақидаҳои ирфониро ҷо-ҷо дар меҳвари эҷодиёташ ҷойгузин намудааст.

Дар партави ашъори орифона шоир андешаҳоеро, ки ба мавзӯи одобу ахлоқ, сабру қаноатпешагӣ, одаму одамгарӣ, ростқавливу парҳезкорӣ, муҳаббат ба илму маърифат ва ин қабил мавзӯотро ироа кардааст.

Диссертант муайян кардааст, ки дар ашъори Мирзо Шӯҳии Хучандӣ васфи табиат бо васфи зебоиҳои ёр тавҷам омада, ҷойгоҳи махсусе дорад. Шоир дар васфи табиат ҳунари суҳанварию хешро зоҳир кардааст ва ин гуна ашъор аз таъби баланди ӯ дарак медиҳад. Ин гуна тасвирҳо агар аз як тараф, ифодакунандаи назари шоиронаи Шӯҳии Хучандӣ бошад, аз ҷониби дигар ҳунари суҳанварию шоирро ифода мекунад.

Омӯзиши ашъори шоир муқаррар месозад, ки афкори ахлоқӣ дар ашъори шоир фаровон аст. Фалсафаи буду нест, марғу зиндагӣ, гузашти тунди ҳаёт, беқиматию умр ва ҷовидонию охират аз мавзӯоти меҳварию эҷодиёти Шӯҳӣ ба шумор меоянд. Метавон гуфт, ки дар эҷодиёти Шӯҳӣ ашъоре, ки масъалаҳои ахлоқӣ ва иҷтимоиро баррасӣ намояд, кам нестанд. Ин гуна ашъори шоир вобаста ба афкор, ҷаҳонбинӣ, муҳити зиндагӣ ва назарияи фардии Шӯҳӣ аз намунаҳои осори суҳанварони дигар тафовут дорад. Гузашта аз ин, ҳамчун шоир ва инсонии замони хеш дорони эҳсоси баланди инсонгароӣ ва ҷаҳонфаҳмӣ буд, ки он дар ашъораш бармало зикр меёбад.

Шӯҳии Хучандӣ чун суҳанварони дигар аз шоирони форсиҷабони пешин бардоштҳои зиёде кардааст. Ӯ нисбат ба шахсият ва осори суҳанварони номваре, чун Ҳофизи Шерозӣ, Камоли Хучандӣ, Абдурраҳмони Ҷомӣ, Соиб, Сайидо, Бедил ва падараш - Шайдон

Хучандӣ эҳтироми хоса зоҳир намуда, бештар аз онҳо истикбол ва пайравӣ намудааст. Пайравии ӯ ба ин шоирон аз чанд чихат сурат гирифтааст:

а) аз чихати аносири шаклии шеър, ки ба он вазну қофия дохил мешавад;

б) аз чихати мавзӯву мундариҷа

Ба ашъори Шӯҳии Хучандӣ суҳанварони сабки ҳиндӣ низ нақши муассир гузоштаанд. Дар асри XVIII таъсири сабки ҳиндӣ вусъат пазируфта, зуҳури он дар адабиёт падидаи тозаеро ба вуҷуд овард. Дар таърихи адабиёти форсӣ як ҳодисаи нодир ва навоварона таҳаввули сабки ҳиндӣ ва бунёди мактаби Бедил мебошад, ки ба пешрафти адабиёт мусоидат кардааст. Пас аз зуҳури Бедил дар адабиёти форсӣ як самти таҳаввули шеъру шоирӣ гироиш ба мактаби Бедил ва пайравӣ ба шеъри ӯ мебошад, ки ин падида дар қаламрави Мовароуннаҳр низ мунтазам густариш пайдо кард. Ағлаби суҳанварони ин қаламрав дар асрҳои XVIII ва XIX осори худро маҳз дар сабку тарзи бедилӣ ба ёдгору гузоштаанд. Шӯҳии Хучандӣ низ аз ихлосмандон ва иродатмандони Бедил будааст, ки таҳлилу баррасии ашъораш инро собит месозад. Вале Шӯҳӣ дар баробари пайравӣ қардан ба ашъори Бедил ва намояндагони сабки адабии ҳиндӣ онро ба таври кулӣ напазируфтааст ва маслаки доимии шеваи нигориши кори эҷодии худ қарор намодааст. Зеро дар ағлаби маврид пай бурда мешавад, ки шеърҳои Шӯҳӣ сода, раван ва оммафаҳм мебошанд. Ҳатто печидагиву пӯшидагӯйии хоси сабки бедилӣ дар ашъори Шӯҳӣ бо равиши содатар ва табиӣ ироа мегардад. Шӯҳии Хучандӣ аз шоирони сабки ҳиндӣ ба ғайр аз Абдулқодирӣ Бедил аз шоирони маъруфи дигар, чун Соибӣ Табретӣ, Сайидои Насафӣ ва дигарон пайравӣ кардааст.

Ҳини омӯзиши осори Шӯҳӣ аз назари ҳунари шоирӣ маълум карда шуда, санооти адабие, ки дар ашъори шоир мавриди қорбурд қарор гирифтаанд, ағлабашон дар сатҳи баланди ҳунари эҷод гардидаанд. Омӯзиши авзони ашъори Шӯҳӣ дар радифи шуарои дигари ҳавзаи адабии Мовароуннаҳр барои муҳаққикони ин соҳа андешаи

донишманди маъруф Парвизи Хонлариро оид ба истифодаи авзони шеърӣ дар шеъри форсӣ тасдиқ менамояд. Мутобики андешаи ӯ суханварони тоҷику форс дар нимаи аввали асри XII бештар бо авзони кӯтоҳ, дар асрҳои XIII-XIV бо авзони миёна ва дар даврҳои баъдӣ (яъне, асрҳои XVIII-XIX) аксаран бо авзони дароз шеър сурудаанд. Аз ин рӯ, ашъори Шӯҳӣ низ мутобики меъёрҳои адабии давр рӯйи қор омадааст. Истифодаи шоир аз авзони мухталифи шеърӣ баёнғари шоири мукамал ва соҳибистеъдод будани Шӯҳии Хучандӣ мебошад.

Натиҷаҳои асосии пажӯҳиш дар диссертатсия ва гузориши мақолаҳои нашрнамудаи муаллиф дарҷ ёфтааст, ки андешаҳои ҷавро тақвият мебахшанд.

Диссертатсия аз муқаддима, чор бобу зерфаслҳо, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат буда, ҳаҷми умумии он 169 саҳифаро ташкил медиҳад.

Диссертант зимни таҳқиқоти рисола собит кардааст, ки шоир дар партави суннатҳои шеъри классикӣ дар қорбурди унсурҳои зотии каломи манзум: вазн, қофия ва радиф маҳорати волое нишон дода, аз як тараф, анъанаҳои адабиёти классикиро идома бахшида бошад, аз сӯйи дигар, онро бо ҳунари вижаи суҳанофаринии худ тақмилу тақвият дода, номашро дар сафи ноҳирағуфторони адабиёт сабт кардааст.

Дар ашъори Мирзо Шӯҳии Хучандӣ қофия, ки аз аносири умдаи шеър аст, хеле бамаврид истифода шудааст. Шоир дар ашъори худ, ба вижа газалиёташ аз анвои суннати қофияи муқайяд ва мутлақ қор гирифта, ҳарфу ҳаракат ва меъёру қонунмандии онҳоро ба ҳубӣ риоя кардааст. Вай аз қофияи муқайяд се навъ ва аз қофияи мутлақ нӯх навъи онро ба қор бурда, ки маҷмӯан дувоздаҳ навъ қофияи пурбаҳои шеъри классикиро ташкил медиҳад. Ҳунари Мирзо Шӯҳии Хучандӣ дар қофияфаринӣ дар ин зоҳир гашт, ки вай қофияҳои солиму пурбаҳоро дар шеъраш истифода намудааст. Ин маънои онро дорад, ки дар ашъори Мирзо Шӯҳии Хучандӣ қофияҳо бенуқсонанд.

Радиф, ки аз унсурҳои зотии шеъри тоҷикӣ, низ чун қофия дар шеъри Мирзо Шӯҳии Хучандӣ нақши амиқ гузоштааст. Мирзо Шӯҳии

Хучандӣ аглаби ашъорашро, махсусан, газалиёти худро бо санъати мураддаф зебу оро дода, дар заминаи радиофи маъмули шеъри классикӣ радифҳои тозаи худро эҷод кардааст ва ё аз навъи маъмулии онҳо маъниҳои тоза ва бикр эҷод намуда, ҷаззобияти ашъорашро аз ҳар ҷиҳат таъмин кардааст.

Ҳайдарова Б. У. дар заминаи омӯзиши мероси адабии Мирзо Шӯҳии Хучандӣ ва таъсири анъанаҳои адабиёти асрҳои пешин дар осори ӯ вазъи шеъри тоҷикиро дар ин давра муайян намудааст.

Ҳайдарова Б.У. дар диссертатсия мақсади дар пеш гузошташро ҳал намуда, мавқеи Мирзо Шӯҳии Хучандиро дар таърихи адабиёти давр дуруст муайян кардааст.

Диссертатсияи мазкур дар бораи як намоiendaи барҷастаи адабиёти асри XVIII буда, муҳаққиқ тавонистааст, саҳми Шӯҳии Хучандӣ дар таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ ҳамчун суҳанвари мумтоз, эҷодкор бо ашъори нобаш дар таҳаввули ояндаи адабиёти тоҷик нишон диҳад.

Бо гузориши андешаҳои зикршуда ибраз менамоям, ки диссертатсияи Ҳайдарова Б.У. “Анъанаҳои адабиёти классикии форсии тоҷикӣ дар осори Мирзо Шӯҳии Хучандӣ” барои дифоъ пешниҳод карда шавад.

Номзоди илмҳои филологӣ,

дотсенти кафедраи илмҳои иҷтимоӣ-гуманитарии

Филиали Донишгоҳи миллии тадқиқотии

“Донишқадаи энергетикии Москва”

дар ш. Душанбе

Ҳамидова Т.М.

**ВЕДУЩИЙ СПЕЦИАЛИСТ
ПО КАДРАМ**
Ашурова Р.Д.